

Móricz Zsigmond pesti

Apai örökség volt az elpusztíthatatlan kedve: alapot rakni, építeni. Belebukni, de mindig újra kezdeni.

A gyanús felrobbant tüzesgépnek nemcsak a szégyene kísérte el Móriczot egész életében, hanem a tanulása is: a legnagyobb bukásból is fel lehet emelkedni ésszel, akarattal.

Cilinderben

Első sikeres pesti — vagyis akkor még kispesti — vállalkozása a szerelem volt, Holics Janka meghódítása. S mikor az már teljességébe ment, akkor is belátatlanul messze volt még a másik: íróvá lenni.

Házasságuk húszéves évfordulóján így emlékezett vissza a kezdetre:

„Csak az én két titkom éltetett: a jövőm és Maga! A jövőm feltétlenül biztos, nagy író leszek és Maga kibírja, elviseli velem az átmeneti szomorú időket. Egyszobás lakást vettem ki — szégyenkezve, de — jó lesz odáig.

Negyven forintért vettem egy hálószobát — majd csináltatunk együtt iparművészlet remekét!

Nem volt egy jó ingem — vettem talán 3-at —, majd lesz tucatszámra.

De már most magyar iparművész tervét választottam ki a szoba kifestésére, finom s egyszerű mintát, de eredetit: addig is nemessé, széppé tenni Magának a várakozási időt!”

(Várakozási időt — nem az esküvőig, hanem az írói sikerig.)

Ezt a szégyellt egyszobás lakást az ifjú házaspár teleszította-fonta legendákkal. Házasságuk első évének leghitelesebb — legendás füllentéseivel együtt is leghitelesebb — rajza egy előszó, amelyet 1938-ban írt első gyerekregénye, a *Pipacsok a tengeren* elé.

„Egyszer volt, hol nem volt, még az óperenciás világháborúnál is régebben volt egyszer egy fiatal író, aki Budapesten lakott, az Üllői út 91/a. számú házban, hátul a második udvarban az első emeleten, egy kis alkovos egyszobás lakásban. Itt lakott a kis feleségével s volt nekik egy gyönyörű, roppant erős és hatalmas okos fiuk, akinek már minden képessége napnál fényesebben tündökölt, hiszen már hathónapos volt.

Egyszer azt mondja a kisbaba édesanyja:

— Pénz kellene, egy kis pénz. Már a picinek is kis cipőt kellene venni, mégpedig bőrcipőt, hiszen nemcsakára járni fog. Meg egyébre is kellene, hát próbálja meg, szívem — ez voltam én — szerezzon valahogy egy kicsi kis pénzt.

A fiatal ember megvakarta a fejét és nagyot sóhajtott:

— De honnan? Egyebet nem tudok, csak írni, s az a baj, hogy az emberek még nem tudnak olvasni. Nem tudják elolvasni, amit én írok. Nem adnak érte pénzt, akármít is írok.

— Írjon egy kis mesét a kisfiának.

... szöveget ütött a fejembe a feleségem szava... Ahogy jártam az úton, keresztül a Józsefvároson, az Üllői útról a Rákóczi útra, sok zig-zug mellékutcán át, hát uramfia, lassan elkezdett nekem a sötét Józsefváros kiszínesedni, kitavasodni, nyári tündérkertté válni. Megjelent a Gólya utca táján a Tisza-part és eltartott a Csokonai utcáig. És ahogy mentem beljebb, beljebb a száraz, forró nyári estéken a nyomortanyaszagú oldalutakon, az orrom megtelt ibolyaillattal, mert sehol annyi ibolya nincs, mint a szülőfalum dombjain, és a fülem nótaszóval, mert sehol annyit s oly vidáman nem dalolnak, mint az én Csicse nevű hazámban, és az ország legnagyobb városa átalakult nekem az ország legkisebb falujává.”

Amikor ezt az emléket leírta, éppen nagy felfedező utakat tett a budapesti nyomor világának kikémlésére, *Csibe* kalauzolásával. Bár írásainak számszerű többsége faluról, kisvárosról szól, Móricz Zsigmond Pestnek is nyitott szemű kutatója, hites krónikása lett.

Nem egyedül érkezett Budapestre. Vele egyidőben rajzott fel az egész nagy család. Együtt — ha nem is mind egy lakásban — élték át a városi meghonosodás, életformaváltás gyötrelmes és mulatságos kalandjait.

A fiatal házaspár Móricz esete a cilinderrel jelentéktelen apróság, de csak kívülről nézve az. Neki még harminc év múlva is — mikor végre leírja — borzongató szégyen.

„... ahogy hazaértem Budapestre, azonnal az volt az első dolgom, hogy a legelőkelőbb divatárúüzletben megvettem a legdivatosabb karcsú cilindert. Elég bajom is volt vele, mert a cilinder lapos fejjű embereknek találták fel s az én kerek fejemet folyton úgy szorította ez a buta fedél, hogy két oldalról összenyomott, elől-hátul meg billegett és cúgos volt.”

Ő divatosnak, finom viseletnek vélte ezt a fejkínzó szerszámot. Amíg egy újságíró barátja, akitől lelkes gratulációt várt volna első regénye első folytatásához, ezt vetette oda:

— Tudja mit, kedves kollega, a cilinder nagyon kiment a divatból.

Délután pedig, a városligeti tavon mindenki őt bámulta. Őt, a cilinderrel.

„Ahogy megyünk a híd alatt, fent tömegben állott a közönség, nyári ruhák, pompás vidám Budapest. Valaki csak lekiált, harsányan:

— Nézzétek, az az alak cilinderben csónakázik.”

Azt írja, hogy felesége parancsolta le fejről a kedves ócska puhakalapot, az esküvőn is, meg a városligeti kiránduláson is. De az a gyanúm, hogy az előkelőségnek ez a fénylő jelképe már korábban belerögződött emlékezetébe: a Kisfaludy Társaság felolvasó üléseire gyülekeztek cilinderes, szakállas urak, a hivatalos irodalom letéteményesei. Eleinte úgy látszott, hogy az ő pártfogásukkal kezdő pályáját, hozzájuk hasonul. De aztán másfelé fordult az útja.

Avatási szertartás a New Yorkban

Hogy a *Hét krajcár* volt az első sikeres műve, az minden iskoláskönyvben olvasható. Hogy a novella elfogadása milyen különleges módon történt, azt is sokszor idézik. Ő maga mondta el Osvát Ernő huszonöt éves írói jubileumán, 1923-ban.

De azt csak az öccse, Móricz Miklós bogozta ki, hogy milyen ellentmondások rejlenek ebben a meghatott beszámolóban.

„Önök nem tudják, hogy művésszé lenni, az nem pályaválasztás, hanem tébolyda-keresés. Az örültség törvényesítése, szabaddalbon, közveszélyre, családnak, barátoknak, feleségnek bánatára” — ezt mondta Osvát ünnepélyén.

1908-ban ő már nyolcadik éve Pesten lakott, öt éve az Újság szerkesztőségében robotolt, de helyet, nevet nem tudott szerezni az irodalomban, ebben a szent tébolydában. „... akkor indult meg a Nyugat, ott már éltek, napvilágon voltak, új neveknek egész áradata egyszerre... soha nem hallott új nevek, készen s oly vígan ficánkoltak kora síhederek, elébem csaptak...”

Elek Artúr, szerkesztőségi társa és egyetlen ottani barátja szólott neki. Szó szerint így írja Móricz: „... adjak egy elbeszélést, Osvát Ernő érdeklődik irántam, mert olvasott valami közömbös dolgot tőlem.”

A pontosabb igazság, amit itt elhallgat, hogy évekkal azelőtt vitt ő már elbeszélést Osvátnak, a *Magyar Génius* folyóiratba, de az Osvátnak nem kellett. Ezért is lehetett még nagyobb a lámpaláza, az aggodalma, hogy mit írjon, mit adjon oda.

„Harmincadik éves vén ember és hónapokig nem bírok írást cselekedni, hogy odaadjam a drága Elek Artúrnak, hogy vigye az ismeretlen (!) Osvát Ernőnek... A Nyugat szürke fedelei egyre-másra jönnek, kirakatokba, szerkesztőségbe, nézem, forгатom, szikratávíró ujjakat emelek az ég felé s nem jönnek az ideák, amelyeket elfogjak, amivel közjűk csaphassak.

Elmúlik a nyár, messze jártam, nagyon messze, már második fiamat tettem koporsóba. Egy elroncsolt, egészen borultra és kétségbeesetre fordult írói élet utolsó vonaglása volt, hogy egy enyhe kis paraszti tréfát novellává írtam, s átadtam Elek Artúrnak egy késő szeptemberi napon, hogy vigye hát el amaz Osvát Ernőhöz.”

(Ez a késő szeptember nem lehetett olyan nagyon késő, mert október elsején már megjelent a novellája a Nyugatban. Ha rövidebb volt is az a bizonyos „átfutás”, mint a mai nyomdákban, csak kellett idő a kinyomtatására is.)

Elküldte a „paraszti tréfát”, de másnapra megírt egy másikat, a *Hét krajcár*-t.

„Elek Artúr rögtön vitt másnap a szent New Yorkba, ahol várt a főpap.

Ott találkoztam először Osvát Ernővel. Sötét sarokban ült egy kávéházi márványasztal mellett, azután nagy rongyos papírboríték, írással tele, a körülötte levő székeken hetven újság, angol, francia, német (egész Európa minden ifjú tehetségét számon tartotta), e célból inspekción tartott éjjel-nappal, rossz fogaival harapva a szivart, s odaadó szemekkel falva a betűt.

Nagy pápaszeme volt s már deresedett, kékében kefélt fel a hajak ezüstjét, mintha ezüst termett volna magas homlokán. Nézett s mosolygott. Soká nézett s nem szólt, csak megfigyelt a pápaszemén át s valami rögtön buggyant bizalom, valami együtt fakadt közös titok, valami egymásrataláltak ós-ismeretsege volt azonnal jelen.

Még meg sem szólt. Már megelőztem. Zsebembe nyúltam s odaadtam az új írást...

Felvillant, felragyogott a szem, szinte kigyúlt s karvaly horgas ujjakkal, egy morfinista szenvedélyével vette át az új dózist, s már olvasta, leakasztotta füléről a szemüveget, hogy jobban lásson s közben olvasta.

Az írás valami nagyon mulatságos történet volt, odalestem, kíváncsi, elmosolyodik-e, élvezi-e?...”

Ez is furcsa. Hogy mondhatja a *Hét krajcár*ra, hogy „valami mulatságos történet?” Az első mondata, igaz, így hangzik: „Jól rendelték azt az istenek, hogy a szegény ember is tudjon kacagni”, de könnyel, sőt vérrel keveri a nevetést. Kacagást várt volna az írója a siker jeleként, nem könnycseppeket? Vagy összekeveredtek, elhomályosodtak emlékei a meghatottságtól? Talán nem is egy, hanem két ízben állt ott a kávéház zugán, Osvát szemüvegén figyelve a hatást,